

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Güz 2025 / 2: 129-140.

TRT Repertuvarındaki Türkü Metinlerinde Geçip TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde Yer Almayan Deyimler*

Bülent ARAS**

Öz: Deyimler, kendine özgü bir anlam taşıyan, gerçek anlamından az çok ayrı, kalıplaşmış söz öbekleridir. Az söz ile çok şey anlatmaya olanak sağlayan deyimler dilin yaşayan unsurlarıdır ve dilin zenginliğinin ölçütlerinden biridir. Bu bağlamda, deyimlerin bir toplumun kültürel yapısını yansıtma gücü, çeşitli bilimsel araştırmalara konu olmuştur.

Türk kültürünün en önemli öğelerinden biri olan türkülerde de anlamı derinleştiren, anlatılmak isteneni daba canlı ve güçlü kılarak kültürün paylaşılmasına katkıda bulunan deyimlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada Türk Halk Edebiyatı kültürünün anonim ürünlerinden olan türkülerde yer alıp Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü'nde yer almayan deyimler tespit edilmiş, elde edilen veriler tablo hâlinde gösterilmiş, böylece Türkçenin deyim varlığının belirlenmesine, deyim, deyim bilim ve sözlük çalışmalarının kapsayıcılığına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deyim, deyim sözlükleri, söz öbeği, türkü.

Idioms Found in Folk Song Texts in the TRT Repertoire but Not in the TDK Dictionary of Proverbs and Idioms

Abstract: Idioms are formulaic phrases that carry a unique meaning, more or less distinct from their literal meaning. Idioms, which allow for a great deal to be expressed with a few words, are living elements of a language and are a measure of its richness. In this context, the power of idioms to reflect the cultural structure of a society has been the subject of various scientific studies.

Folk songs, one of the most important elements of Turkish culture, frequently feature idioms that deepen meaning, make the intended message more vivid and powerful, and contribute to the sharing of culture. This study identifies idioms found in folk songs, an anonymous product of Turkish Folk Literature, but not included in the Turkish Language Association's Online Dictionary of Proverbs and Idioms. The resulting data is presented in tabular form, aiming to contribute to the identification of Turkish idioms and the comprehensiveness of idiom, phraseology, and dictionary studies.

Key Words: Idiom, idiom dictionaries, phrase, folk song.

* Bu çalışma “Türkülerin Söz Varlığı” adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale (Türkiye). E-posta: bulentaras1976@gmail.com / ORCID ID: 0000-0002-7482-629X.

Giriş

Türk halk edebiyatının en özgün ve zengin sözlü ürünlerinden biri olan türküler, sadece duyguların ve olayların aktarım aracı değil aynı zamanda toplumun kültürel belleğini yansıtan önemli bir sözlü kaynaktır. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) tarafından oluşturulan ve derlenen, Türk Halk Müziği Repertuarı, Türkiye'nin zengin halk müziği mirasını sistemli bir biçimde kayıt altına alan, koruyan ve yayımlayan kapsamlı bir arşivdir. Kuruluş amacı Türk halk müziği eserlerini bilimsel, teknik ve sanatsal ölçütlere göre derlemek, notaya almak, sınıflandırmak, arşivlemek ve yayımlamaktır. 1961 yılından itibaren TRT bünyesinde sistemli derleme ve repertuar çalışmaları başlamıştır. Repertuarın büyük bir kısmı, 1960'lı yıllardan itibaren düzenlenen geniş çaplı saha derlemeleri ile oluşturulmuştur. TRT Müzik Dairesi Yayınlarından *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi (1-2-3)* kitaplarında yer alan toplam 5298 türkü vardır.

Halkın sevinçlerini, acılarını, isyanlarını ve umutlarını dile getiren türküler, yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktararak dilin canlılığını ve anlatım gücünü korumuştur. Türkülerde sıkça rastlanan deyimler ise bu anlatım gücünün en belirgin göstergelerindendir. Deyimler, toplumun ortak yaşam deneyimlerinden süzülerek oluşan ve yoğun anlamlar taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu bağlamda türkülerde kullanılan deyimler, halkın yaşam tarzını, düşünce biçimini ve duygusal dünyasını anlamada önemli ipuçları sunar.

Deyim, Türkçe Sözlük'te (2005, s. 517), "genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" olarak; Güncel Türkçe Sözlük'te ise "genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabir" olarak tanımlanmaktadır.

Deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde ya da çekici hoş bir anlatımla belirtmektir (Aksoy, 1995, s. 497).

Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış ifadelerdir. İki veya daha fazla kelimeden oluşan bu dil birlikleri, duygu ve düşüncelerimizi, dikkat çekecek biçimde anlatırken aynı zamanda isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görüntüslü gramer unsurlarıdır (Elçin, 2000, s. 642).

Deyim sözlükçülüğü, dilde kalıplaşmış, mecaz anlam taşıyan deyimlerin derlenmesi, tanımlanması, kökenlerinin açıklanması, kullanım alanlarının örneklenmesi ve sınıflandırılmasıyla ilgilenen sözlükçülük dalıdır. Özellikle Türkçede oldukça zengin bir deyim hazinesi bulunduğu için deyim sözlükçülüğü, dil bilim ve sözlük bilim açısından önemli bir alan teşkil eder.

Kısa ve öz ifadelerle derin anlamlar taşıyan, anlatım gücünü arttırmak için kullanılan deyimler dilin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkar. Türkçedeki deyimlerin sayısının tam olarak bilinmemesiyle birlikte tespit edilen deyimlere bakıldığında Türkçenin deyim yönünden hayli zengin bir dil olduğunu söylemek mümkündür.

Ömer Asım Aksoy'un yazı dilimizden derlediği deyim sayısı 5742'dir (Aksan, 2006, s.92). Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Recep Toparlı ve Belgin Tezcan Aksu tarafından hazırlanan *Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde* deyim sayısı 11.209'dur. Dr. Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı* adlı

kitabında Türkiye Türkçesindeki tespit edilen deyim sayısı 17.137'dir. Elbette Türkiye Türkçesindeki deyimler bu sayılarla sınırlı değildir.

Bu çalışmada TRT Türk Halk Müziği repertuarındaki türkülerde yer alan kalıplaşmış söz öbekleri ve deyimler incelenmiştir. Kalıplaşmış bir söz öbeğinin deyim olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirleyen kriterler vardır. TRT Türk Halk Müziği repertuarındaki türkülerde tespit edilen söz öbeklerinin deyim olarak kabul edilmesinde söz öbeğinin türküler içerisindeki kullanım sıklığı, en az iki kelimeden oluşması, söz öbeklerinin yüklenmiş oldukları mecaz anlam, kalıplaşmışlık, deyim birlikteliğinin anlamının bütüne bağlı olması, bir durumu, olayı ya da duyguyu anlatmadaki işlevselliği, anlatıma zenginlik ve etkililik katması gibi kriterler dikkate alınmış, söz öbeği belirtilen özelliklere uyuyorsa deyim olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın Konusu

Asırlar öncesinden günümüze kadar ulaşmış halk edebiyatı ürünlerinden olan türkülerin en önemli dil malzemelerinden biri de deyimlerdir. Bu kapsamda TRT Türk Halk Müziği repertuarında yer alan türkülerdeki deyimlerden *Türk Dil Kurumu (TDK) Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü*'nde yer almayan deyimler bu çalışmanın konusunu oluşturur.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmada TRT Türk Halk Müziği repertuarındaki türkülerde yer alıp *TDK Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü*'nde yer almayan deyimler tespit edilip Türkçenin deyim varlığının belirlenmesine ve deyim, deyim bilim, sözlük çalışmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Tespit edilen deyimlerin sayısal çokluğu nedeniyle anlamlarına değinilmemiştir.

Çalışma, nitel bir durum çalışması ve çözümleme tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilen betimsel tarama modelinde bir araştırmadır.

Bu çalışmanın evrenini Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Yayınlarından *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi (1-2-3)* kitaplarında yer alan toplam 5298 türkü oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilere betimsel tarama yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz verilerin değişimi ve dağılımını özet olarak açıklamak üzere kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi, “iletilerin açık olan içeriğinin nesnel ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır” (Fiske, 1996, s. 176). “Sosyal gerçekliği araştıran nesnel, sistematik, tümdengelimle dayalı okuma aracı olarak önceden belirlenen ölçütlere göre kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden anlamlar çıkarmayı amaçlayan metodolojik araç ve teknikler bütünüdür. Planlama aşamasında zayıf olarak görülse bile uygulamada etkili ve ilginç sonuçlar vermektedir. Niceli nitele dönüştürebilmeyi, yazılı metinden hareketle yazılı olmayan mesajlara ulaşabilmeyi sağlayan çok işlevli ve giderek gelişen bir tekniktir” (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 21-22).

Bulgular

Bu bölümde TRT Türk Halk Müziği repertuvarındaki türkülerde yer alıp *TDK Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü*'nde bulunmayan deyimlere örnekler verilip ardından söz konusu deyimlerin hepsi tablo hâlinde gösterilecektir. Tabloda yer alan deyimlerden, Dr. Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı* adlı kitabında kayıtlı olanlar ayrıca belirtilecektir.

Sevdim seni yar ardına düşmedim

Korkma güzel bu **sevdadan geçmedim** (TRT, Rep. No: 1496)

Bir zaman da gezdim köyün yolunda

Can çürüttüm kehlân atın belinde (TRT, Rep. No: 928)

Bir can canı sevende

Gomşular **sancı tutar** (TRT, Rep. No: 3381)

Aman **yasını çekerim** zülfü burmanın

Dudak şeker olmuş dili hurmanın (TRT, Rep. No: 712)

Yüzü kara nasıl varsın dergaha

Dergahta oturan Ali değil mi (TRT, Rep. No: 4050)

Yedi güzele bakar

Ayran gönüllü yârim (TRT, Rep. No: 3095)

Oğlan **alına yazılmış**

Bana derler kız uğursuz (TRT, Rep. No: 4869)

Mecnun oldum yol üstünde oturdum

Kınamayın ağalar ben **aklımı yitirdim** (TRT, Rep. No: 4426)

O senin mahmur bakışın

Sokuyor beni **borca** (TRT, Rep. No: 1335)

Düşmanlar **baş kaldırmış**

Ayrı gezek bir zaman (TRT, Rep. No: 1182)

Şu dünyada sevdiğimi versinler

Ölenecek **can evimde** gezdirem (TRT, Rep. No: 2983)

Ali'm ne der **baş üstüne**

Uyur Ali'm uyan bre civanım nazlanma (TRT, Rep. No: 3261)

Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim

Sen gideli ben **ayrılık çekerim** (TRT, Rep. No: 3933)

Yüzü kış benzi sarı ömrüm Süleyman

Gözden düşmüşe benzer boyuva hayran (TRT,Rep.No: 1391)

Aşkından kibrit oldum

Üflesen yanıyorum (TRT, Rep. No: 435)

Gayırma sevdiğim gün böyle galmaz

Yanar derunumun **ateşi sönmez** (TRT, Rep. No: 2193)

Uyma eller sözüne

Ayah kesme bizden yar (TRT, Rep. No: 1337)

Yol ver oy yol ver oy **başı dumanlı** dağlar

Yol ver oy yol ver oy göğsü çimenli dağlar (TRT, Rep. No: 4147)

Bundan sonra ben o yâre küskünüm

Yıktı hatırımı barışmam gayrı (TRT, Rep. No: 2915)

Yuva dutmaz guş oldum

A güzelim bas gidelim (TRT, Rep. No: 1827)

Ecel şerbetini de (aman) içdim de geçdim (vay)

Yatsıya varmadan **dillere düştüm** (TRT, Rep. No: 3338)

Al Fadime'm suya gider

Su yolunda **çalım eder** (TRT, Rep. No: 3656)

Yârimden mektup gelmiş

Almak **boynumun borcu** (TRT, Rep. No: 3865)

Evlerinin önü bahçalık bağlık

Ne güzel işlemiş **eline sağlık** (TRT, Rep. No: 468)

Çaresiz **derde düştüm** (ay aman aman)

Tel vurun efendime (TRT, Rep. No: 4514)

Ormancı da gelir gelmez yıkar masaya

Söz anlamaz ormancı **çekmiş kafaya** (TRT, Rep. No: 3590)

Göynümün **gözü çıksın**

Sevmez idim ezelden (TRT, Rep. No: 1137)

Çadırı beş direkli

Yârim **çatal yürekli** (TRT, Rep. No: 2045)

Nazlı yârin sevdası (nina nini nam)

Bana **yürek yarası** (nina nini nam) (TRT, Rep. No: 144)

Beni dertten **derde saldın**

Şu gönlümü nasıl çaldın (TRT, Rep. No: 4134)

Bu dünyaya gelen **ömür tüketti**

Hakikat sırrına erilmelidir (TRT, Rep. No: 1123)

Beli çıkmış yola bakar

Mecnun bir dağa yaslanmış (TRT, Rep. No: 3711)

Alamadım gız seni

Başlık parası için (TRT, Rep. No: 3656)

Kalbi kırıp gönül yıkıcı olma

Bir gün olur yandırırılar yara yardan içeru (TRT,Rep.No: 2384)

Yarin dudağından ballar süzülür

Gören aşıkların **bağrı ezilir** (TRT, Rep. No: 3343)

Tablo 1:

TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki Türkülerde Yer Alıp *TDK Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü* 'nde Yer Almayan Deyimler

(Rep. No: Repertuar numarası)

Deyimler	Rep.No.
acı beslemek	3703
acıyla kavrulmak	3658
adı dillenmek	1909
ağzına bakmak	3349
ahdı kalmak	3504
ak çıkarıp kara bağlamak	868
akıl bozmak	3039
akıl koymamak	250
aklına yanmak	3772
aklını almak	575
aklını aparmak	76
aklını yitirmek	4426
alnına yazılmak	4869
altın yedirmek	106
altın yemek	4704
ara bulmak	1628
aralı düşmek	2524
ardına düşmek	1496
arı namusu taşa çalmak	762
arşa dayanmak	2466
arzu çekmek	5096
aslan yürekli	110
aşk belası çekmek	4051
aşk elinden göçmek	1805
aşk oduna yanmak	2340
aşk şarabı içmek	2157
aşk uğruna yanmak	1471
aşkın odunu çekmek	3043
aşkına yanmak	3766
aşkından kibrit olmak	435
aşkından kurumak	671
ateşe koymak	2682
ateşe salmak	3135
ateşe sokmak	1148
ateşe yanmak	2818
ateşi sönmek	2193
ateşine düşmek	4051
ateşini söndürmek	1770

ateşlere düşmek	3353
ateşten gömlek	3219
ay tutulmak	1506
ay vurmak	2903
ayak göçürmek	484
ayak kesmek	1337
ayı dolmak	89
ayran gönüllü	3095
ayrılık acısı çekmek	136
ayrılık çekmek	3933
ayrılık düşmek	2585
ayrılık gömleğini giymek	2809
ayrılık şerbetini içmek	4118
bağrı demire dönmek	999
bağrı ezilmek	3343
bağrı tutuşmak	2113
bağrı yanık	3630
bağrına taş bağlamak	2263
bağrına taş vurmak	3462
bağrını dövme	2104
baş bozmak	1309
baş kaldırmak	1182
baş üstüne	3261
başa bela olmak	3809
başa değmek	2396
başa kakmak	3998
başı bağlı	2645
başı bulanmak	4036
başı büyümek	399
başı dumanlı	4147
başım selamet	2948
başın almak	3899
başın yemek	4043
başına yazılmak	1920
başını belaya koymak	1402
başını çekmek	3738
başını sevdaya salmak	361
başının tacı olmak	3802
başlık parası	3656

TRT REPERTUVARINDAKİ TÜRKÜ METİNLERİNDE GEÇİP TDK ATASÖZLERİ VE DEYİMLER
SÖZLÜĞÜ'NDE YER ALMAYAN DEYİMLER

bel bükme	3300
bela bulmak	1000
bela çekmek	900
bela gelmek	3742
belaya düşmek	812
beli çıkmak	3711
benzi gazele dönmek	1545
bir derdini bine getirmek	4604
bir parça aklı olmak	3810
borca sokmak	1335
boşa geçirmek	2468
boyunu burulmak	3406
boyununu eğri koymak	278
boyun borcu	3865
burnu havalı	303
can bağışlamak	591
can baş vermek	440
can çürütmek	928
can evim	2983
can kulağıyla duymak	2256
can kurban	1958
can pazarı	3700
cana değmek	680
candan sevmek	2685
canı boğazına dayanmak	1288
canı kaynamak	574
canından bıkmak	2884
cemaline vurulmak	3900
cennete düşmek	13
cepten cebe düşmek	2273
ciğer deşmek	1347
ciğerden vurmak	932
ciğeri dağlanmak	2981
ciğeri delik delik olmak	2783
ciğeri göz göz olmak	642
ciğeri köz olmak	3603
ciğeri paralanmak	716
ciğerine ateş düşmek	3603
ciğerine ateş salmak	2607
ciğerine köz koymak	2398
cilve satmak	514
cin atına binmek	424
çalım etmek	3505
çarşıftan kol atmak	2463

çatal yürekli	2045
çeyiz yazmak	3096
çıra gibi yanmak	263
çile doldurmak	1099
çöllere düşmek	583
dağları delmek	1390
dara çekmek	2384
darlık düşmek	2620
defterden silmek	1240
dem sürmek	2461
demir yürekli	797
dengine düşmek	232
dengini bulmak	5203
derde bağlamak	3731
derde bırakmak	1787
derde dert katmak	3364
derde düşmek	4514
derde kalmak	3254
derde koymak	655
derde salmak	4134
derde tutulmak	3189
derdinden erimek	1135
derdinden kana boyanmak	2220
derdinden kibrit olmak	81
derdinden ölmek	871
derdine derman olmak	2073
derdine dert eklemek	1294
dermansız derde uğramak	1610
dert çekmek	3620
dert ortağı bulmak	3134
dertten derde salmak	4134
devran sürmek	1465
dil dökmek	3921
dilden dile düşürmek	1465
dili kesilmek	820
dili tutuşmak	1240
dilinden bal akmak	869
dilinden çekmek	3742
dilini yılan vurmak	2978
dillere düşmek	3338
dilleri çürümek	1412
dillerini yemek	1818
dini imanı olmamak	2554
dininden bulmak	2817

doğru yoldan şaşmamak	2837
dost eline uğramak	1901
dostluğu kesmek	173
dört dolanmak	2800
dört yanı sarmak	1611
duman bağlamak	1350
duman basmak	170
dünyada ettiğini ahirette çekmek	869
dünyasına doymak	830
dünyayı başına yıkmak	4134
düş çatlatmak	3203
ecel şerbeti içmek	3198
edasına yanmak	2977
efkara düşürmek	1029
el sözüne bakmak	3360
eli işte gözü oynasta olmak	1905
eli tutmamak	944
elin eline çalmak	1897
elinden çekmek	3742
eline sağlık	468
ellere kalmak	3047
ettiğini çekmek	1481
ev yıkmak	3300
evini başına yıkmak	5056
fikrine düşmek	2067
gam yutturmak	2183
garip düşmek	2465
gençliği geçmek	1339
gençliğine doymamak	1011
gideni geleni kesilmek	97
göğüs açmak	126
gölgesi basmak	1356
gönlü ağlamak	1807
gönlü bağlı olmak	695
gönlü büyümek	533
gönlü erimek	2187
gönlü gamla dolmak	2301
gönlü geçmek	1137
gönlü gülmek	2741
gönlü hoş olmak	2739
gönlü uçmak	3364
gönlü uslanmak	1359
gönlü viran olmak	3731

gönlü yaralı	2524
gönlü yaşlı	1696
gönlüne ateş yakmak	3803
gönlünü almak	2858
gönlünü bağlamak	2574
gönlünü bulandırmak	3825
gönlünü kazanmak	3695
gönlünü yakmak	2382
gönlünü yapmak	3839
gönül kapısına kilit vurmak	2021
gönüle dolmak	1749
göresi gelmek	3786
göz kakmak	114
göz pınarı kurumak	675
gözden düşmek	1391
gözden irak olmak	2620
gözden kaçmak	3659
göze kaşa kesilmek	1406
gözleri açık gitmek	4797
gözleri kan ağlamak	246
gözlerinden sel akmak	1205
gözlerini uyku bürümek	2658
gözlerinin yaşı kurumak	2840
gözü çıkmak	1137
gözü kamaşmak	36
gözü kan ağlamak	3880
gözün kesmek	2879
gözünü yolda koymak	3594
gözünün yaşı sel olmak	1920
gözyaşı dökmek	2929
gurbet ele atmak	857
gurbet ele vermek	3002
gurbete düşmek	2067
gurbete salmak	4441
gül benzini soldurmak	3649
gün düşmek	2641
gün tutulmak	958
gün vurmak	2639
günah çekmek	2071
günahı boynuna olmak	2793
günü güne eklemek	1799
güreş tutmak	2861
güzelden geçmek	3779
hapse düşmek	1884

TRT REPERTUVARINDAKİ TÜRKÜ METİNLERİNDE GEÇİP TDK ATASÖZLERİ VE DEYİMLER
SÖZLÜĞÜ'NDE YER ALMAYAN DEYİMLER

harman kaldırmak	1621
hasrete yandırmak	147
hasretlik çekmek	98
hatırına düşmek	585
hatırını saymak	5034
hatırını yıkmak	2915
herge koşmak	656
huy tutmak	3982
içine sızı düşmek	2112
içini dert almak	1476
iki gönül bir olmak	2182
ilmek çalmak	3815
iz bağlamak	278
kadere saymak	189
kafa çekmek	3590
kahr çekmek	2280
kalbinden vurulmak	2194
kalbine yara açmak	3809
kalp kırmak	2384
kan kusmak	4060
kanına ekmek batırmak	1640
kanlı olmak	4167
kanlı yaş dökmek	983
kapıda köle olmak	3822
kapılara dayanmak	3882
kapısında kul olmak	2249
kara gün	3600
kara haber almak	1943
kara toprağa girmek	2591
kara yazı	3620
karalar giymek	1144
kararda durmak	1943
kaş göz atmak	2594
kaş göz oynatmak	2155
kaşını yere indirmek	2467
kaşını yıkmak	3503
kavga kurulmak	208
kelamı kesmek	2380
keskin bıçak olmak	2555
kol kurmak	2275
kulak ardına atmak	2727
maşallah çekmek	4691
mecnun olmak	3343
mermer yürekli	1015

muhabbet kurmak	3392
murada yetmek	13
muradına ermek	4047
nakış dökmek	73
nasihat tutmak	1816
ninni tutmak	2868
ocağını söndürmek	3413
ocak yıkmak	1326
ocaklar yakmak	3514
ömrü çürümek	135
ömrü geçip gitmek	3360
ömrü sökülme	1114
ömrü tükenmek	792
ömrünü çürütmek	2396
ömür tüketmek	1123
poyraz kesmek	3735
ramazanı yemek	437
sancı tutmak	3381
selamı kesmek	304
serden geçmek	1805
serini sevdaya salmak	2574
sevda hastası olmak	2119
sevda tutmak	5256
sevda vurmak	4016
sevdadan geçmek	1496
sevdalara dalmak	909
sevdalara salmak	4056
sevdalık çekmek	5044
sevdalıktan erimek	992
sevdalıktan kesilmek	1673
sevdalıktan ölmek	2897
sevdaya dalmak	723
sevdaya düşmek	971
sevdaya salmak	1336
sevdaya tutulmak	4080
sevdaya uğramak	2926
sinesi çürümek	147
sinesi dağı	2288
sinesi delinmek	423
sinesini yakmak	310
takati kesilmek	2005
taşa çalmak	1072
telgraf vurmak	560
toprağa girmek	2723

tuz ekmek hakkı	3561
yasını çekmek	712
yaş dökmek	2145
yol aşmak	4057
yol boylamak	2852
yol kollamak	3562
yoldan sapmak	3412
yolu ayrı düşmek	1909
yolu ayrılmak	539
yolu bağlanmak	1920
yolu uğramak	402
yoluna can koymak	3276
yolundan dönmek	3449
yuva tutmak	1827

yuvası tütmek	1733
yüke tutmak	2085
yüreği erimek	177
yüreği kanlı	1619
yüreği yaralı	2169
yüreğine ateş düşmek	2690
yüreğine düğüm vurmak	2764
yüreğine kan dolmak	2076
yüreğini yakmak	1655
yürek delmek	1030
yürek yarası	144
yüz göz eksiltmek	739
yüzü kara	4050
zevke dalmak	49

Tablo 1 incelendiğinde *THM Sözlü Eserler Antolojisi* (1, 2, 3) adlı kaynaklarda yer alıp *TDK Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü*'nde yer almayan 368 adet deyim tespit edildiği görülmektedir.

Tablo 1'de geçen “aklını almak, ara bulmak, aslan yürekli, ateşe salmak, ateşe yanmak, ateşi sönmek, ateşini söndürmek, ateşten gömlek, ay tutulmak, ayran gönüllü, ayrılık çekmek, bağı ezilmek, bağına taş bağlamak, bağına dövmek, baş kaldırmak, başa kakmak, başı bağı, başı büyümek, başı dumanlı, bela çekmek, boyun borcu, can bağışlamak, can baş vermek, can evim, can kulağıyla duymak, can kurban, can pazarı, cana değmek, canı kaynamak, canından bıkmak, ciğeri dağlanmak, ciğeri köz olmak, cilve satmak, çatal yürek, çıra gibi yanmak, çöllere düşmek, darlık düşmek, defterden silmek, dem sürmek, demir yürekli, dengine düşmek, dengini bulmak, derde dert katmak, dermandan kesmek, dert ortağı bulmak, devran sürmek, dil dökmek, dilinden bal akmak, dillere düşmek, dini imanı olmamak, dört dolanmak, dünyasına doymak, eli işte gözü oynasta olmak, eli tutmamak, elinden çekmek, ettiğini çekmek, gençliğine doymamak, göğsünü geçirmek, göresi gelmek, gözden düşmek, gözden irak olmak, gözden kaçmak, gözleri açık gitmek, gözü çıkmak, güneş tutulmak, hatırına düşmek, hatırını saymak, hatırını yıkmak, kafa çekmek, kahır çekmek, kalp kırmak, sancı tutmak, selamı kesmek, serini sevdaya salmak, sevdaya düşmek, sevdaya tutulmak, takati kesilmek, toprağa girmek, tuz ekmek hakkı, yol tutmak, yola susamak, yoldan sapmak, yolu ayrı düşmek, yoluna can koymak, kan kusmak, kanlı olmak, kapısında kul olmak, kara bağlamak, kara gün, kara haber almak, kara yazı, karalar giymek, kurşun yemek, mecnun olmak, muradına ermek, ocağını söndürmek, ömrü çürümek, ömrü geçmek, ömrü sökülme, ömür tüketmek, yüreği erimek, yüreği yaralı, yürek yakmak, yürek yarası, yüzü kara, zevke dalmak” deyimleri Dr. Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı* adlı kitabında kayıtlıdır.

Sonuç

TRT Türk Halk Müziği Repertuarındaki türkülerde yer alıp *TDK Atasözleri ve Deyimler Çevrim İçi Sözlüğü*'nde yer almayan 368 adet deyim tespit edilmiştir; sözü geçen bütün deyimlerin yer aldığı türküler repertuar numarası ile birlikte Tablo 1'de

gösterilmiştir ayrıca bu deyimlerden 114 tanesi Dr. Ahmet Turan Sinan'ın *Türkçenin Deyim Varlığı* adlı kitabında yer almaktadır.

Türk halk müziğinin önemli sözlü ürünlerinden biri olan türkülerde kullanılan deyimler, türkülerin anlam derinliğini artıran, anlatımını güçlendiren ve kültürel unsurları yansıtan başlıca dil öğelerindendir. Deyimler, türkülerde hem bireysel duyguların hem de toplumsal olayların ifadesinde yoğun biçimde kullanılmakta ve halkın ortak duygu dünyasını sözlü kültür aracılığıyla yaşatmaktadır.

Türkülerde yer alan deyimler, çoğunlukla aşk, hasret, ayrılık, ölüm, gurbet, kahramanlık ve toplumsal değerler gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Bu deyimler, halkın duygu ve düşüncelerini kısa, etkileyici ve kalıplaşmış yapılarla dile getirmesini sağlamakta, anlatımı mecazla zenginleştirerek türkülerin estetik gücünü artırmaktadır.

Deyimler sadece sözlü anlatımda değil aynı zamanda kültürel aktarımda da kullanışlıdır. Türkülerdeki deyimler, halkın yaşam tarzını, dünya görüşünü, tarihsel deneyimlerini ve değer yargılarını kuşaktan kuşağa aktaran birer kültür taşıyıcısıdır.

Deyimlerin türkü metinlerindeki varlığı, deyimlerin Türk halk edebiyatının sözlü geleneği içerisindeki işlevlerini ve kullanım biçimlerini ortaya koyma açısından büyük önem taşımaktadır. Türkülerde kullanılan deyimlerin sistemli biçimde derlenmesi, sınıflandırılması ve anlam analizlerinin yapılması hem halk müziği araştırmaları hem de dil ve kültür çalışmaları açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Gelecek çalışmalarda, belirli yörelere ya da temalara göre deyim analizlerinin yapılması, sözlü kültürün derinliklerinin daha ayrıntılı biçimde ortaya konmasına olanak sağlayacaktır.

Kısaltmalar:

No	Numara
Rep.	Repertuvar
TDK	Türk Dil Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
THM	Türk Halk Müziği

Kaynaklar

- Akalın Ş. H., Toparlı, R. ve Aksu B. T. (2009). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (<https://sozluk.gov.tr> Erişim T. 4.5-6/02/2025).
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil - 3*, Ankara: TDK Yayınları.
- (1999). *Türkçenin Gücü*, Ankara: Engin Yayınevi.
- (2006). *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları .
- Fıske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- THM Sözlü Eserler Antolojisi 1*, (2009). Ankara: TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

THM Sözlü Eserler Antolojisi 2, (2009). Ankara: TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

THM Sözlü Eserler Antolojisi 3, (2009). Ankara: TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: TDK Yayınları.

<https://www.repertukul.com/> (Erişim T.1-2-3/02/2025)